

Spectacles of Truth in Classical Greek Philosophy: Theoria in its Cultural Context,
Andrea Wilson Nightingale, Cambridge University Press, 2004, 311s.

Şeyma KÖMÜRÇÜOĞLU*

Filozofların felsefî sistemlerini inşa ettikleri felsefî kavramlar, felsefî bir kavram haline gelmezden önce, bir kullanım alanına, kültürel bir müteakabiliyete sahiptirler. Bu kültürel arka plan, çoğu zaman o kavramın felsefî kullanımına da yansımıştır. Bu yansıma, rasyonalizasyon sürecinde kimi zaman daha az belirgin, kimi zaman da oldukça görünür haldedir. *Theoria* kavramı da antik Yunan kültüründen, dininden izler taşıyan ve bu izi felsefenin dünyasına taşıyan kavramlardandır.

Nightingale'in eseri, *theorianın* Yunan toplumundaki geleneksel kullanım alanının, felsefî *theoriayı* nasıl etkilediğini inceleyen temel eserlerden biridir. Yazarın bu eseri oldukça geniş bir etki alanı oluşturmuş ve bu konuda ilk başvurulmuş çalışmalardan biri haline gelmiştir.

Eser girişi takip eden beş ana bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler Platon ve Aristoteles'in farklı eserlerinde *theoria* kavramının kullanımlarının, *theorianın* kültürel arka planından hangi izleri taşıdığını incelemektedir.

Eserin hareket ettiği temel soru, "Dördüncü yüzyıl filozofları kendi felsefî soruşturma ve yaklaşımlarını merkezileştirme çabalarında, *theoria* festivalini kullandılar mı?" sorusudur. Yazarın temel iddiası ise, bu filozofların, bir dinî festivali seyretmek anlamındaki *theoriayı*, felsefî sistemlerinde kullandıkları fakat yeniden inşa ettikleri yönündedir.

Nightingale öncelikle *theorianın* kültürel olarak taşıdığı anlamdan bahsetmektedir. Buna göre *theoria*, bir dinî festivale, bir müsabakaya katılmak ve orada sadece seyirle meşgul olmaktır. Bu şekilde bir festivale katılıp *theoria* faaliyeti gerçekleştiren kişiye *theoros* adı verilmekteydi. *Theoros*, bu seyir faaliyetinin karşılığında herhangi bir maddî kazanç elde etmezdi. Ve hatta bu sırada yaptığı harcamaları da kendisi karşılardı. Ayrıca bir kişinin *theoros* sayılabilmesi için kişinin mutlaka kendi şehrinin dışındaki bir festivale katılması ve orada seyrini gerçekleştirmesi gerekmektedir (s.1-7).

Theorianın kültürel niteliklerinden bazıları ise şu şekilde sıralanır: "1. Ayrılma: *Theoros* olacak kişi, kendi memleketinden, alıştığı pratik ve politik

* Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, (seymakomurcuoglu@yahoo.com.tr).

aktiviteleri geride bırakarak ayrılır. Geleneksek sınırlarından hâlî olması gerekir. İçine gireceği farklı mekânın dünyaya bakışına ulaşmaya hazır hale gelmelidir. 2. Seyir: *Theoros*, ritüelleri, kutsanmış objeleri göreceği kutsal bir alana yolculuk eder. Seyir fiili; basitçe seyretme, şahit olma ve bir tepkiyle cevap verme faaliyetidir. Bu aktivite, yolculuğun kendisinden ve yolcunun diğer fiillerinden ayrılmıştır. Seyir süresince, diğer aktiviteler ve uğraşlar askıya alınmıştır ve kişi kendini seyre açmıştır. Üstelik, *theoros*, kutsal objeleri ve gösterileri gördüğü için, onun seyir faaliyeti bir dini oryantasyondur. Hatırlanması gerekir ki, bugün bir müsabaka ya da oyun olarak anılan pek çok etkinlik o günkü kültürel ortamda dinî nitelikteydi. Bu oyun ve yarışların hepsinin tanrının ev sahipliğinde yapıldığına inanılırdı. O sebeple seyir faaliyetinin kendisi de dinî bir içerik kazanmış oluyordu. 3. Dönüş: *Theoros*, genellikle evine geri dönmekte ve şehir hayatının içine tekrar girmektedir. Dışarıya yolculuk etmiş herhangi bir birey gibi, *theoros* da evine farklı bakış açılarıyla ve perspektiflerle dönebilmektedir. *Theoros*, vatandaşların bazısında endişe yaratmış olarak şehre dönmektedir. Çünkü, polise zarar verebilecek yabancı fikirleri de beraberinde getirmiş olabileceği düşünülürdü” (s. 40-47).

Şehir dışına yolculuk etmek kaydıyla yapılan bu dinî içerikli seyir faaliyetinin iki çeşidi vardı. Bunlardan biri kişisel *theoria* (*private theoria*), diğeri ise kentsel *theoria* (*civic theoria*)dır. Şahsî *theoriada*, seyir eylemini yapan kişi, bunu kendisi için yapmaktaydı. Şehirden dışarıya yolculuğunu yapıp, seyir gerçekleştikten sonra da kendisi şehre dönmektedir. Kimseye karşı da bir sorumluluğu yoktu. Fakat kentsel *theoriada*, seyrini gerçekleştirip şehre geri dönen *theoros* şehirdeki yetkililere bir rapor sunmak zorunda idi. *Theorianın* bu iki türü de filozofların sistemlerinde farklı şekillerde yer bulmuştur (s. 47-49).

Felsefî bir kavram olarak kullanılmadan önce bir dinî festivali seyretmek anlamına gelen *theoria*, daha sonra felsefî temaşa halini alıp, kimi zaman göksel cisimleri, kimi zaman da ideleri ya da hakikati temaşa anlamında kullanılacaktır. Kentsel *theoriada*, bir sonuç raporunu da içeren bu seyahat; bütün olarak şehirle ilgili bir bağlama oturtulmuştur. Hem politik hem de dinî bir önemi vardır. Kentsel *theorianın* felsefî olarak kullanılması teorik felsefeyi sosyal ve pratik dünyaya dayandırmayı hedeflemektedir. Filozoflar kişisel *theoriayı* kendilerine model olarak aldıklarında, filozof politik işlerden el çekmiş olur. Kentsel *theoria* model alındığında ise filozof ideleri, hakikati temaşa etse bile şehre geri dönüp şehrini yönetmek zorundadır. İdeleri temaşa eden filozofun şehre dönüp filozof-krala dönüşmesi zarureti, kendi şehrinden ayrılıp dinî festivali seyredip şehrine dönen ve rapor sunan *theoros* ile şaşırtıcı bir benzerlik göstermektedir (ss. 94-100).

“Dördüncü yüzyılın filozofları, *theorianın* kültürel pratiklerini devralmış ve onu kendi amaçları için dönüştürmüşlerdir. *Theorianın* saygıdeğer otoriter yapısında, bu filozoflar, yeni teorik felsefe disiplini tanımlamak ve savunmak için bir model bulmuş oldular. Bu periyotta, felsefi aktivite için baskın metafor, panhellenik dini festivallerindeki *theoria* idi. Felsefi aktivite ile *theoria* festivali arasındaki karşılaştırma sıradan bir kinaye retoriği değildi: Bu hareketin güçlü ideolojik bağlantıları vardı. Sosyal, politik, dini bir yapıya felsefi temaşayı *bağlayabilmek* için, dördüncü yüzyıl filozofları teorik felsefeyi, kültürel pratiklerin özel bir türü olarak gördüler” (s. 52-60).

Theoria, Platon ve Aristoteles’in çalışmalarında farklı şekillerde yer bulmuştur. Örneğin, Platon ve Pythagoras, *theorianın* geleneksel kullanımına daha bağlı kalırken, Aristoteles’in *theoria* kullanımı hem seleflerinden hem de gelenekten oldukça farklıdır. “Sokrates’i göre, ilahî güzelliği seyretmeyi başarmış filozof, ölümlü bir adamın olmasının mümkün olabileceği ölçüde tanrının sevgilisi olur. Formları temaşa ederek filozof hem bilgeliğe hem de mutluluğa ulaşmış olur. Bu eylem aynı zamanda kendisinde erdemi doğurur. Formları temaşa etmek filozofu bilge olduğu kadar erdemli hale de getirir. Teorik temaşa erdemin pratik şemada üretilmesine ve kanunlaşmasına izin verir. *Theorianın* pratize edilmesinde, o halde, filozof formlara yolculuk yapar, bilgeliği kazanır ve tekrar insanî dünyaya geri döner” (s.176).

Platon’un diyaloglarında kimi zaman şahsi *theorianın* kimi zamansa kentsel *theorianın* izlerini görmek mümkündür. Örneğin, *Theaitetos*’un (176c) pasajında Platon’un tarif ettiği tanrıya benzeyen filozof bu dünyadan tamamıyla uzaktır ve bütün dikkatini tümellere yöneltmiş biridir. Çok basit pratik işlerden bile anlamaz, çarşı-pazarın yolunu bilmez, kapı komşusundan habersizdir. Nightingale, burada tasvir edilen temaşanın kentsel değil, kişisel temaşa olduğunu ifade eder. Ayrıca vurgulanan başka bir husus, *Theaitetos*’taki *theorianın* *impractical* olduğudur. Bu tarz bir *theoriaya* Aristoteles’in *Nikomakhos’a Etik*’inin 10. Kitabında da rastlanmaktadır. Ancak Aristoteles’in kullandığı haliyle *theoria* *Theaitetos*’taki kullanımdan çok daha *impractical* ve işlevsiz haldedir (s. 204-205).

Eserde Platon’un *Devlet*’i, kentsel *theoriaya* örnek olarak işlenir. *Devlet*’te, aslında, metafizik temaşa aktivitesi filozofu bir süreliğine pratik dünyadan alıkoysa da siyasî hayatın tam kalbine yerleştirilmiştir. *Şölen*’de de yine şahsî *theoriaya* bir örnek vardır. “*Şölen*’deki meşhur diyalogda, örneğin, Sokrates, filozofun Formları görmesiyle *Eleusis*’teki mistik dönüşümü karşılaştırır. Pasaj filozofun fiziksel alandan güzellik idesine doğru olan teorik yolculuğuyla ilgili bir reçete sunar. Yolculuğun her adımına doğru gittikçe, filozof nihaî bir sona ulaşır: Doğru yol üzerinde birbiri ardınca güzel şeyden geçerek,

aniden en sonunda; harikulade güzellikte, kendinde güzeli, daha önceki tüm zahmetlerinin nihai objesi olan güzelliği görmüş olur. Fakat Güzellik idesinin temasından sonra filozof, herhangi bir sosyal ya da siyasî sorumluluk yüklenmiş olmaz. Temaşa kendi kendinin amacı olarak yer alır" (s. 72-83).

Nightingale, Aristoteles'in *Protrepticus* ve *Nikomakhos'a Etik*'indeki *theoria* anlayışlarını da kültürel *theorianın* etkileri bakımından incelemektedir. *Protrepticus*'ta Aristoteles, Dionysos festivallerini seyretmek için *dışarıya* yapılan seyahatten bahseder ve bu seyir sonunda herhangi bir maddî kazanç sağlamak şöyle dursun, seyir yapan kişinin kendisi para harcadığını söyler. Aristoteles para harcamak pahasına bu oyunları seyrettiklerinden yola çıkarak, hiçbir maddi harcama gerektirmeyen hakikatin temasından geri durulmasının doğru olmadığını dile getirir. *Protrepticus*'un bu pasajı (B44) Aristoteles'in kültürel *theoriayı* açık bir biçimde felsefî *theoria* ile karşılaştırdığı bir yer olarak ifade edilir (s. 18)

Eserde Aristoteles'in *theoria* kullanımı genel olarak işlevsiz (*useless theoria*) olarak adlandırılmaktadır. Platon'un *Devlet*'te ele aldığı *theorianın* "şehre dönmek ve yönetmek" gibi bir sonucu vardır. Bu sebeple tamamen işlevsiz bir durumda değildir. Hatta hiçbir pratik amacı olmadığı görünen *Theaitetos*'un ideal filozofunun dahi, tanrıya benzemeye çalışırken bir hedefi vardır: Tanrılar gibi adil olmak. Nightingale buradan yola çıkarak Platon için *theorianın* pratik bir karşılığının olduğunu, adalet gibi, şehrin yönetimi gibi hedefleri olduğunu ifade eder. Fakat Aristoteles'te buna benzer bir duruma rastlanmaz. Aristoteles'in *theoria* ideali pratik bir sonuç beklentisinde değildir. Aristoteles bir yandan tanrıdan pratik erdemleri uzaklaştırıp onu pür düşünce halinde tasavvur ederken bir yandan da *theoriayı* sadece hakiki mutlulukla ilişkilendirir (s. 185 vd.).

Eserin *theoria* kavramı ile ilgili yaptığı analizlerden, antik Yunan filozoflarının, kendilerinden önceki dinî, kültürel ortamdan oldukça güçlü bir miras devşirdikleri sonucunu çıkarmak mümkündür. Toplumun geleneksel yapısının içinden yetişmiş olmaları, aynı dili konuşuyor olmaları, aynı dil içinde düşünce üretiyor olmaları onların bu mirası kullanmalarını anlaşılır kılmaktadır. Antik filozofların, geleneğin dinî ya da daha geleneksel bir bağlamda kullandığı bir kelimeyi rasyonalize edip, felsefî sistemlerinin köşe taşı haline getirmeleri basit bir metafor olarak da değerlendirilmemelidir. Bu kavramlar aracılığıyla bir yakadan diğer yakaya taşınan kültürel unsurlar, iki yakanın arasındaki geçişkenliği de göstermektedir. Filozoflar içinde yetiştikleri dilsel mirası bir yandan koruyarak o dilin içinde felsefî üretim yaparken, bir yandan da o dili dönüştürerek, kendi kültürel ortamlarından ayrılmaktadırlar. Nightingale'in tanıtımını yaptığımız eseri, antik filozofla-

rın içinde yetiştikleri dilde yaptıkları dönüşümü ve bu dönüşüm esnasında o dilden ve kültürden aldıkları etkiyi göstermesi açısından oldukça önemli bir yerde durmaktadır.